

Szerkesztői előszó

A klasszikus antikvitás szerepe, jelentősége korunk tudományosságának és kultúrájának kialakulásában, alakulásában senki számára nem kérdéses. Sokkal inkább kérdéses az, hogy a mintegy kétezer évig eleven, de mára már pozícióját veszített hagyomány és tudás a megváltozott társadalmi-kulturális-mediális közegben „élő”, azaz jelen lévő és hatást kifejthető tud-e továbbra is maradni – s ha igen, miképpen, milyen formában. Az egész életünket, kultúránkat átható antikvitás képzete nyilvánvalóan illúzió volna, arról azonban nem mondhatunk le, hogy az oktatásban és a kultúra különböző területein munkálkodók számára is egyre távolibbá és idegenebbé váló klasszikus görög és római hagyományt olykor-olykor kiléptessük a kutatás (és oktatás) egyre szűkösebbé váló keretei közül: így megteremtve annak a tapasztalásnak a lehetőségét, hogy a klasszikus antikvitás – a fenti értelmén kívül akár még egzisztenciális vonatkozásban is, vagy olykor leginkább így – élővé tehető.

Ennek egyik fontos előfeltétele, hogy a magyarországi klasszika-filológia, tágabban az ókortudomány napjainkban ismét a nyitás, a „kinyílás”, ezzel együtt a szakmai megújulás időszakában van, ahogy ezt az Ókortudományi Társaság 2013. január 18-i vitaestjén elhangzott nyitóelőadásában – a magyar ókortudomány jelenét és jövőjét nemcsak a megelőző bő évszázad időbeli keretébe, hanem a nemzetközi kutatások kontextusába is belehelyezve – Simon Attila is bemutatta.¹ A Társaság szokásos havi ülésének keretében, előre felkért hozzászólókkal (Horváth László, Karsai György, Ritoók Zsigmond, Simon Attila és Takács László) megtartott vitaest pedig nyilván azért válhatott esedékessé, mert azt megelőzően már egy ideje látszottak a megújulás jelei.

Ha a magyarországi ókortudomány, közelebről a klasszika-filológia területére fókuszálunk, a hagyományosan szövegközpontú munka továbbra is jelentős eredményeket mutathat fel, és nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy bizonyos életművek (újra)fordítására is van példa: említhetjük Platón szövegeinek kommentáros kiadás-sorozatát, vagy Idősebb Plinius *Természetrájának* Darab Ágnes és Gesztelyi Tamás nevéhez fűződő fordításait, valamint Horváth László Hypereidés-kutatásait.

Ezzel együtt azonban a klasszika-filológia túl is lépett a pusztán a szövegek filológiai vizsgálatára és leírására irányuló szemléleten, és a mindenkori értelmezés kiindulópontjául szolgáló autentikus szöveg előállítására irányuló munkát cél helyett inkább eszközzé alakítja át. Túllépve a történeti-kritikai szemléleten, az utóbbi fél évszázad paradigmaváltásai nyomán felmerült kérdések megválaszolási szándékával, olyan témák

¹ SIMON Attila, *Bezáródás és kinyílás: az ókortudomány egysége és sokfélesége = Vita a hazai ókortudomány helyzetéről*, Ókor, 2013/2, 38–45. A vita írásos anyaga: *Uo.*, 37–54. http://okorportal.hu/wp-content/uploads/2013/10/2013_2_vita.pdf (Letöltés ideje: 2015. július 7.)

felé fordult és olyan szemlélettel, amely leginkább a kortárs társadalom- és kultúratanulmányok fordulataihoz kapcsolódik. Nemcsak egyes kutatók, hanem kutatócsoportok is középpontba állítottak korábban nem, vagy csak kevésbé vizsgált „divatos” témákat, mint például a másodlagos oralitás kutatása nyomán ismét fontossá vált szóbeliség-írásbeliség paradigma (Simon Attila, Tamás Ábel és mások írásai), vagy az ókori irodalmi nyilvánosság (Déri Balázs vezette kutatás), a költészetelmélet kérdései (például Aristotelés *Poétikájának* Ritoók Zsigmond általi újrafordítása, Bolonyai Gábornak a fordításhoz fűzött értelmező kommentárjai, illetve a tragédia hatáselméleti kérdéseit vizsgáló Simon Attila-tanulmányok), a görög zene kutatása (Kárpáti András). Ugyancsak említhetjük a magyar irodalmi recepció kutatását, amit kötetünk több tanulmánya is reprezentál.

Ennek szellemében kezdődött meg néhány fontosabb szerző életművének „újraolvasása” is, kitágítva a szűkösnek bizonyuló pozitivistá, filológusi szemléletet és módszereket, és egyre inkább alkalmazva az utóbbi évtizedek elméleti értelmezői nyelvet, kultúratanulmányos szempontjait. Így került sor Pindaros műveinek vizsgálatára (Adorjáni Zsolt), Vergilius *Aeneis*ének mindenekelőtt Ferenczi Attila általi továbbértelmezésére, előtérbe helyezve a kollektív- és kulturális-, valamint a történelmi emlékezet Jan Assmann által elméletileg megalapozott szempontjait. (Kötetünkben is kitűnő recenzió kapcsolódik a témához.) Ugyancsak megkezdődött Horatius életművének újraolvasása, amely legutóbb a Hajdu Péter által szerkesztett tanulmánykötetben öltött testet.² De nem feledkezhetünk meg Ovidius nagyhatású életművének, főként a *Metamorphoses*nek metapoétikus és más szempontú megközelítéseiről sem, magyar nyelven Acél Zsolt, Gloviczki Zoltán jóvoltából,³ vagy az egyes antik szerzőkhöz nem mindig köthető, de a kutatásban markánsan jelen lévő narratológiai szempontokról sem. (Jelen számunkban elsősorban Darab Ágnes és Szepessy Tibor tanulmányai képviselik ezt az olvasásmódot.)

Hogyan mutatkozik meg az elméleti-szemléleti irányváltás és sokszínűség, ha az egyéni kutatói-műhelymunka határain túlra tekintünk? Jó ideje tapasztalhatjuk már ezt az Ókortudományi Társaság két évente megrendezett konferenciáin (ezek egyike, a 2004-es VI. konferencia Budapesten éppen „az élő antikvitás” tág témakörét adta meg), beleértve a legutóbbi, XI. magyar ókortudományi konferencia (2014) rendkívül gazdag programját is, vagy éppen a fentebb már említett vitaestet. A kutatások eredményeit hagyományosan közzé tévő folyóiratok (*Antik Tanulmányok*, *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* és a szűkülő-szegényülő intézményi háttér miatt mára már sajnos veszélybe került egyetemi tanszéki kiadványok) mellett 2002-ben *Ókor* címmel újabb tudományos folyóiratot is sikerült indítani,⁴ melynek szerkesztősége 2011-ben

² *Horatius arcai*, szerk. HAJDU Péter, Bp., Reciti, 2014. http://reciti.hu/wp-content/uploads/horatius_vn.pdf (Letöltés ideje: 2015. július 7.)

³ A klasszika-filológusok kutatásain kívül okvetlenül említést érdemel még az anglista irodalomtörténész Bényei Tamás könyve is: BÉNYEI Tamás, *Más alakban: A metamorfózis lehetséges poétikái és politikái*, Pécs, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 2013.

⁴ Az eddig megjelent számokat lásd: <http://okorportal.hu/folyoirat/archivum> (Letöltés ideje: 2015. július 7.).

Marót Károly díjat kapott a kiadvány által képviselt tudományos célkitűzés és felfogás elismeréseként.⁵

Különösebb részletezés nélkül, de mindenképpen említésre érdemes az iskolai oktatás mint a klasszikus antikvitás hagyományát talán a legszélesebb körben elevenen tartó rendszer. Az iskolai oktatásban – legyen az közép- vagy felsőfokú – a legnehezebb feladatot az időbeli-nyelvi-szemléletbeli távolság leküzdése jelenti. A nyelvi idegenség még a kitűnő magyar műfordítások esetében is megmarad, beágyazódva a szöveg értelmezésének és megértésének a mai fiatalok esetében már eleve meglévő nehézségeibe. A megértés eme nehézségeit csak tovább növeli az az oktatás- és tudománypolitika, amely a bölcsészettudományok bizonyos területeit, köztük a klasszika-filológiát is – Pataki Elvira szavaival – „a racionalitás és a gazdasági, társadalmi hasznosság hiánya miatt elutasító *tücsökszak* minősítéssel” illeti.

A tudomány és az oktatás szűkebb szakmai berkein kívül, a kultúra területein elszórt – de talán növekvő tendenciát mutató – kísérleteket láthatunk az ókori művek mai interpretációira. Talán nem tévedünk nagyot, ha azt mondjuk, hogy ebben elsősorban a színházak járnak élen: izgalmas előadások és koncepciók születtek (pl. Zsámbéki Gábor *Médeia*-, Alföldi Róbert *Oresztész*-rendezése, 2004, 2008; a debreceni Csokonai Nemzeti Színház kísérlete arra, hogy a 2013/14-es évadát a görög drámák köré szervezze, hogy csak az utóbbi évek eseményei közül említsünk néhányat). Ezek olykor új (mű)fordításokat tettek szükségessé (mint például az említett *Médeia*-előadás esetében a Rakovszky Zsuzsáé, vagy az *Oresztész* esetében a Karsai György-Térey János fordító párosé).

A műfordítás elméleti és módszertani kérdései persze a színházak igényei nélkül is fontosak maradtak; részben új fordításokat teremtve (pl. Csehy Zoltán, Imre Flóra, Mezősi Miklós, Várady Szabolcs), részben pedig a fordítói gyakorlat paradigmáit, paradigmaváltásait is vizsgálva (Polgár Anikó). Csak sajnálhatjuk, hogy jelen számunkban végül is nincs olyan írás, amely a műfordításról mint a szó eredeti értelmében vett technéről szólna, az élő antikvitást mint költői-alkotói műhelymunkát mutatva meg.

A *Studia Litteraria Élő antikvitás* című tematikus száma a magyar szerény módján – a magyar ókortudomány, közelebbről a klasszika-filológia fentebb említett nyitására is lenyomataként – ezeknek a példáknak a számát kívánja gyarapítani, nemcsak az ókortudomány különböző területeit művelők számára kínálva változatos tematikájú, magas színvonalú írásokat, hanem a tágabb olvasóközönségnek is.

Felkért szerzőinktől olyan tanulmányokat, kritikákat, recenziókat vártunk, amelyek témaválasztásukkal, elméleti megalapozottságukkal és módszereikkel felmutatják egyfelől az antik irodalmi-művészeti témák mai értelmezési lehetőségeit, másfelől a klasszikus antikvitás irodalmának és kultúrájának eleven jelenlétét, recepcióját, elsősorban a 20–21. század kultúrájában (irodalom, színház, film, képzőművészet, zene, stb.) és tudományosságában. Bár a felkért szerzők közül – különböző okokból – végül nem mindenki küldött írást, úgy véljük, hogy a *Studia Litteraria Élő antikvitás* száma megva-

⁵ Lásd http://okorportal.hu/wp-content/uploads/2013/10/2013_2_vita.pdf (Letöltés ideje: 2015. július 7.)

lósult formájában is egyfajta reprezentációja a mai magyar ókortudományi diskurzusban folyamatosan jelen lévő szerzők kutatásainak, érdeklődésének.

A lapszám tanulmányainak elrendezése alapvetően időrendi, de az ókori görög és római tanulmányok után következő harmadik, „receptiós blokk”-ban a tematikai szempont nagyobb mértékben írja felül ezt, mint az előző kettőben. A Pindaros-kutatásairól már ismert Adorjáni Zsolt tanulmányában (*A Pindaros-kép változása az antikvitásban és az újkorban*) a thébai költő kardalköltészetének (amely már maga is egyfajta utóélete az archaikus kor lírájának) a hagyományozásáról és irodalmi fogadtatásáról ír, Pindaros korától kezdve a romantikáig, fontos szerepet szánva a magát a hagyományozást is befolyásoló információhordozóknak, médiumoknak is. Míg Pindaros hatása mára már inkább csak a kutatás műhelyeire szűkült, Sophoklés *Antigonéjának* és a tragédia első *stasimonjának* értelmezési kísérletei mind a mai napig széleskörűek. Mezősi Miklós tanulmánya (*Csodálatos-e az ember? Az Antigoné első stasimonja*) a kardal sokat vitatott *deinon* szavát helyezi írása középpontjába, és a sokféle 20. századi olvasat közül a sajátját leginkább Heidegger „hátborzongatóan otthontalan” („Unheimliche”) értelmezéséhez közelíti, amikor a szó jelentését az ember nyelv előtti állapotának „rettenetéhez” köti, amit az ember változtat majd a „civilizáció” élhető világává. Az antik szerelmi (ideális) regény jól ismert kutatója, Szepessy Tibor tanulmánya (*Egy antik regényíró. Achilles Tatios és a Kleitophón és Leukippé története*) az általa nemrégben magyarra is lefordított *Kleitophón és Leukippé története*⁶ című, a 20. századi papiruszleletek alapján a Kr. u. 2. század végére, 3. század elejére datálható, később a bizánci korban nagy népszerűségnek örvendő szerelmi regényt abból a szempontból mutatja be, hogy a szerző milyen mértékben és miért tért el ezen regénytípus formahagyományától. Ebben az eltérésben főleg a regény „befejezetlensége” szembetűnő, melynek Szepessy Tibor meggyőző magyarázatát adja.

A római témájú tanulmányokat Kőrizs Imre rövid művelődéstörténeti írása nyitja (*Lupus in fabula*), mely a jól ismert szólás antik előfordulásait, jelentésének változásait vizsgálja: mindenekelőtt azzal a céllal, hogy a Vergilius 9. eclogájának 54. sorában található többes számú forma (*lupi*) értelmezését adja. Két tanulmány is érinti az Augustus-kori Róma mitikus és történeti múltjának a város, a politikai hatalom önértelmezése szempontjából paradigmaticus eseményeit és személyeit. Rung Ádám (*Jóshiány Rómában. Etnikai-vallási problémák és homérosi visszhangok Livius 5. könyvében*) Titus Livius történeti műve 5. könyvének nagy horderejű eseményét, Veii rómaiak általi ostromát és elfoglalását vizsgálva igyekszik a kanonikus első olvasaton túli aspektusokat is bemutatni, és a homérosi párhuzamokat is megteremtő történetírót felmenteni a lapos moralizálás vádjá alól, érzékeltetve a liviusi szöveg politikai beágyazottságát is. Simon Lajos Zoltán tanulmánya (*Ovidius, Romulus és a gyanakvó értelmezők*) a köztársaság válságának korszakában kedvezőtlen Romulus-képet „rehabilitáló” ovidiusi elbeszélést (*Fasti* 4) vizsgálva viszont éppen arra irányítja rá a figyelmünket, hogy a jellegzetesen római erényekről,

⁶ Achilles ΤΑΤΙΟΣ, *Leukippé és Kleitophón*, ford. SZEPESSEY Tibor, <http://honlap.eotvos.elte.hu/uploads/documents/kiadvanyok/achilleus.pdf> (Letöltés ideje: 2015. július 8.)

a fenséges és tragikus eseményekről, az emelkedettebb emberi érzésekről szóló műveket legtöbbször hátsó szándékok után kutatva, manipulációt sejtve, gyanakvással értelmezték. Idősebb Plinius magyarországi kutatója, Darab Ágnes jelen írásában (*Az epizódikuság mint narratív lehetőség. 'A színész halála' epizód Idősebb Plinius Természetrájának 7. könyvében [184–185]*) a *Természetrájk* 7. könyve egy epizódját mint a szerző narrációs technikájának tipikus példáját értelmezi, hogy rámutasson az egész opusban érvényesített diffúz elbeszélésmódra és ennek a pliniusi mondanivalóval való összefüggéseire.

A lapszám tizenhat írásának harmadik köre az antik témák 20–21. századi recepciójának változatos példáit kínálja. A szám ezen részét szerencsésen vezeti be Hajdu Péter írása (*Az összehasonlító irodalomtudomány és a klasszikusok*), mely azt a kérdést állítja középpontba, hogy vajon meddig mehet vissza az összehasonlító irodalomtudomány az időben, mikortól vannak olyan irodalmak, amelyeket ez a diszciplína összevethet. A szerző a kérdéseket és a lehetséges válaszokat sorjázva rámutat, hogy bizonyos korszakokban bizonyos irodalmakkal kapcsolatban sokféle tudományos és egyéb érdekltség befolyásolhatta a komparatiztikai kutatásokat.

Örömteli, hogy a klasszikus ókor irodalmának és mitológiájának az operairodalomra gyakorolt hatásáról, valamint az operairodalom klasszikus alkotásainak néhány posztmodern színreviteléről, vagyis az opera által élővé tett antikvitásról két nagy tanulmány is értekezik. Gelenczey-Miháltz Alirán *Opera és misztérium. Gondolatok Jan Assmannról és A varázsfuvoláról* című tanulmánya Mozart klasszikus operájának eredeti szándékához kívánja visszavezetni az olvasót azáltal, hogy a művet – Jan Assmann nyomán – misztériumjátékként interpretálja. Az értelmezés azonban tovább is viszi az assmanni gondolatmenetet, amikor azt vizsgálja, hogyan képes az opera zenéje a beavatást-beavatódást megteremteni. Csehy Zoltán írásának (*Xerxész, Ariadné, Trimalchio és a többiek. Opera és antikvitás – a kortárs rendezői és szerzői koncepciók tükrében*) első része három magyar rendező (Kovalik Balázs, Alföldi Róbert, Anger Ferenc) négy opera-rendezésében (*Xerxész, Iphigeneia Tauriszban, Elektra, Ariadné Naxoszban*) vizsgálja, hogy a rendezői koncepció hogyan teszi élővé a klasszikus, „antik” tárgyú operákat; a második rész pedig „az antikvitás újraértelmezésére irányuló modern és kortárs szerzői elképzelésekről, mítosz- és antikvitásértelmező modellekről kísérel meg legalább részleges tipológiai vázlatot adni” (119).

Az ezt követő három tanulmány jeles 20–21. századi szerzők (Kosztolányi Dezső, Devecseri Gábor, Kovács András Ferenc) életművének egy-egy szegmensében vizsgálja a klasszikus antikvitás meghatározó jelenlétét, szoros szövegértelmezések alapján. Takács László *Mítosz két keréken (Kosztolányi Dezső: Kifelé, avagy Károly apja)* című tanulmánya az író korai novellájának vizsgálatát elsősorban azoknak a szellemi hatásoknak és személyes tapasztalatoknak a kontextusába helyezi, amelyek a novella keletkezésének idején érték Kosztolányit, és átformálták az antik klasszikusokkal kapcsolatos gondolatait, befolyásolták világképe kialakulását. A szélesebb olvasóközönség körében elsősorban Homéros-fordítóként ismert Devecseri Gábor költői pályájának belső folyamatait és az antikvitáshoz való viszony alakulását vizsgálja Polgár Anikó a *Nestórrá*

utazni, Télemachosszá emlékezni. Az antikvitás mint az idő kiteljesedése Devecseri Gábor lírájában című tanulmányában. A szerző a költői témák, szerepek, formai megoldások összekapcsolódásait és egymásra hatásait Devecseri mindhárom költői korszakában megmutatja, de különös figyelmet szentel a görögországi utazások nyomán felerősödő antik hatásoknak, a költői idő antikvitás általi kiteljesedésének. Tar Ibolya írása (*Kovács András Ferenc egyik álarca*) napjaink egyik legjelentősebb alkotójának, a szerepjátéka-iról is ismert erdélyi költőnek egyik jelentős költői álarcát, a Calvus-maszkot elemzi. A Caius Licinius Calvust „fordító”, illetve a Catullus-kortárs költőt Lázary René Sándor „fordításában megidéző” Kovács András Ferenc Calvus-verseit Tar Ibolya – belehelyezve a magyar- és világirodalom jól ismert tradíciójába is – Kovács antikvitáshoz való viszonyának és az antikvitásról való tudásának láttelekeként (is) értelmezi.

Pataki Elvira nagy műveltséganyagot mozgató hosszabb tanulmányának itt közölt néhány fejezete (*Tengerek, szigetek, mítosz. A kortárs magyar gyerekpróza antikvitásképe*) az utóbbi évek hazai gyermekkönyv-kínálatából öt szerző (Baráth Katalin, Czigány Zoltán, Szakács Eszter, Berg Judit, Molnár Krisztina Rita) alkotásain keresztül mutatja be az antik kultúra recepcióját a kortárs magyar gyermekirodalomban, amelynek jelentőségét az is növeli, hogy az utóbbi évtizedek oktatáspolitikájának kedvezőtlen tendenciái következtében jószerevével ez az egyetlen találkozási lehetőség az ókori kultúrával a mai gyerekek számára.

Recepció összeállításunk végére került Gloviczki Zoltán írása (*A Béke Oltárán. Kultúrpolitika Philippi és 1956 után*), amely a szerző által is bevallottan nem tudományos értekezés kíván lenni, hanem olyan gondolat kísérlet, amely a klasszikusokhoz fűződő kapcsolatunk egy sajátos lehetőségét vizsgálja, amikor két távoli korszak (Augustus uralkodása és a kádári rendszer) diktatúrájának kortól független működési mechanizmusaira mutat rá.

Lapszámunkat Kozák Dániel recenziója zárja, amely Aaron M. SEIDER *Memory in Vergil's Aeneid: Creating the Past* című, az *Aeneis*ben elsősorban emlékezet és felejtés közösségi formáit tárgyaló könyvét mutatja be, a nemzetközi és a hazai *Aeneis*-kutatók kontextusába ágyazva ismertetését.

Végezetül essék szó a görög nevek és szavak átírásának sohasem egyszerű megoldásáról is. Lapszámunkban a magyarországi klasszika-filológiai irodalomban szokásos tudományos átírási gyakorlatot választottuk a bizonyos esetekben elterjedtebb fonetikus átírással szemben. Ugyanakkor minden esetben megtartottuk a tanulmányokban elemzett-hivatkozott alkotások eredeti írásmódját, legyen az tudományos, „latinos” vagy fonetikus-„magyaros”. Ez a gyakorlat, melyet igyekeztünk következetesen alkalmazni, olykor éppen a következetlenség benyomását keltheti.

Reméljük, hogy az *Élő antikvitás* című tematikus számunkkal hozzájárulhatunk a klasszikus örökség ápolásához, és nem utolsó sorban hasznos és kellemes olvasmányokat kínálhatunk olvasóinknak! Teljék sok örömük összeállításunkban!

D. TÓTH JUDIT